

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2004-2005

Müzik ve Politika: Beethoven ve Napoleon

İlke Boran

Değişik tarih disiplinlerine baktığımızda, bu disiplinlerin siyasi tarihle iç içe olduklarını görürüz; aynı durum müzik tarihi için de geçerlidir. Salt müzik tarihi olarak bakıldığında birçok şey tam olarak yerine oturmaz; oysa diğer tarih disiplinleriyle paralel olarak bakıldığı zaman - siyasi tarih bunların başında gelir- birçok olayın yerine oturup anlam kazandığını, hatta ilginç hale geldiğini görebiliriz. Siyasi tarih de bir yandan, toplumların, ülkelerin refah düzeylerini belirleyen, sanatlara etki etmiş bir tarih disiplini olan iktisadi tarihle bire bir paralellik gösterir. Dolayısıyla, bestecilerin yaşamlarını sürdürdükleri dönemlerde gelişen siyasi olayların, besteledikleri hayatlarına ve yapıtlara etki ettiklerini görürüz ve bu etkiler onların bir anlamda bestecilik kariyerini etkiler.

Beethoven hepimizin bildiği gibi tarihin önemli bestecilerinden biridir ve tarih içerisindeki yeri de çok önemlidir. Yaşadığı dönem (1770-1827), birçok yönden enteresan, karmaşık bir dönemdir; bir geçiş dönemi, birçok şeyin değişime uğradığı bir dönüm noktasıdır. Beethoven'ın hayatı ve yaratıcılık kariyeri doğal olarak yaşadığı dönemin dönüm noktalarıyla koşut olarak gelişir.

Bu döneme baktığımızda, öncelikle 1789 yılında Fransız Devrimi'nin gerçekleştiğini görürüz. Devrim sürecinde Beethoven henüz 19 yaşında, genç bir bestecidir. Bütün Avrupa'ya etki etmiş olan Fransız Devrimi, doğal olarak, hassas bir kişiliği olan Beethoven'ı da yakından etkiler. Bu dönemin ardından, Napoleon devri başlar ve önce Fransa'yı, ardından doğal olarak bütün Avrupa'yı etkisi altına alır. Bu dönem, Beethoven'ın ikinci yaratı dönemine, gençlikten olgunluğa geçtiği döneme denk gelir.

Beethoven'ın yaratı dönemleri ölümünden hemen sonra, 1828'de tarihçiler ve müzik araştırmacıları tarafından yapılmış bir tasnife dayanır. İlk dönemi, yani gençlik yılları, 1795'ten 1802'ye kadar var olan süreçtir. 1803'ten 1812'ye kadar var olan süreçte ikinci yaratı dönemi süregelir. Son dönemi ise 1813'ten, 1827'deki ölümüne kadar olan kesiti kapsar. Bu dönemlere baktığımızda, Beethoven'ın ikinci yaratı döneminin Napoleon dönemiyle bire bir örtüştüğünü görürüz. Dolayısıyla, üzerinde duracağım noktalar, daha çok ikinci dönemi ve bu dönemde bestelediği eserler üzerine olacak.

Öncelikle biraz Fransız Devrimi sürecinden söz etmek istiyorum; zira Napoleon dönemini hazırlayan bir tarihsel dönüm noktasıdır bu devrim. 1789'da Avrupa'da beş ülke güçlü durumdadır: Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya. Bu ülkeler arasında yıllar içerisinde devrim öncesinde de sonrasında da hep bir güç ve çıkar ilişkisi olmuştur; çoğunlukla da toprak üzerine kurulu bir çatışmaya dayanan, bitmek bilmeyen savaşlar söz konusudur. Bu ülkeler arasında en avantajlı olanı, çok geniş topraklara sahip Fransa'dır. Monarşiye karşı bir hareket olan devrim orada gerçekleşmiştir. Fransa'nın diğer devletlerle çok büyük sorunu yoktur o dönemde. 1790 yılında meclis, Fransa'nın çıkarları doğrultusunda diğer ülkelerin özgürlüklerine dokunmayacağı yazılı olduğu bir bildiri yayımlar; 1791 anayasasında da, ülkenin gücünün diğer ülkelerin özgürlüğüne karşı kullanılmayacağına dair bir madde yer alır. Dolayısıyla anayasaya bakıldığında, Fransa'nın, diğer ülkelerin özgürlüklerini tehdit edecek şekilde savaş açmayacağı görülür; ama durum tabii ki böyle olmaz. 1792'de Fransa Avusturya'ya savaş açar ve Avusturya imparatoru, Prusya kralıyla birleşerek Fransa'ya karşı gelir. Bu olay, Fransa'nın durumunu güçleştirir. Bu arada 1792'de Fransa Kralı XVI. Louis ve eşi Marie Antoinette'in idam edilmesi, durumu daha da gergin ve karmaşık hale getirir. Bir anlamda aslında devrim sürecinin bu noktada doruk noktasına ulaştığını görürüz. Her ne kadar belirgin tarih 1789 ise de aslında devrim süreci 1794'e kadar sürer. Uzun bir gerilim sürecinin ardından 1795'te Prusya, 1797'de Avusturya ile anlaşmaya gidilir ve bu çatışma süreci bir süreliğine sona eriyor.

O yıllarda çok genç bir subay olan Napoleon'un yükselişi de bu döneme denk gelir; 1802'ye gelindiğinde ömür boyu birinci konsül seçilmesi ise önemli bir dönüm noktasıdır. Napoleon'un tutumu herkesi başta karmaşık duygulara yöneltir. Bir cumhuriyetçi gibi davranmasına karşın, aslında monarşik düzenden çok farklı bir kafa yapısı yoktur. Bir yandan eski rejimi geri getirme düşüncesi taşırken, bir yandan cumhuriyetçi bir tavırla yaklaşır ve aslında uzun süren çatışma sürecinden bunalmış ve yorgun düşmüş olan Fransız halkının bir anlamda zayıf noktasını yakalamış olur. Bu denli yükselmesinin nedenlerinden biri de budur. 1802'den itibaren Napoleon dönemi başlar. Bu karmaşık dönemde bir yandan diğer ülkelerle anlaşma yoluna gidilir; bir yandan da ünlü Napoleon Savaşları başlar ve 1812 yılına kadar sürer.

Beethoven'ın hayatına bakıldığında, birinci yaratı döneminin devrimin etkilerini taşıdığı görülür. Çok genç yaşta devrimden çok etkilenmiş olmakla birlikte, bu etkiler kariyerinin devamında da etkin rol oynar. İkinci yaratı döneminde ise, sanatçının bir anlamda Napoleon'un etkisiyle kahramansı öğelerin ön plana çıktığı yapıtlar bestelediği görülür. Napoleon'la somut olarak bağdaşan yapıtlarından biri, üçüncü senfonisidir.

(Toplam dokuz senfonisi bulunmaktadır.) "Eroica" (kahramanlık) başlıklı bu yapıt, Beethoven'ın kariyeri içerisinde çok önemli bir yere sahiptir; birinci yaratı döneminden ikinci yaratı dönemine geçiş aşamasında kilit rol oynar. Eroica'nın Napoleon Bonaparte ile bağlantısı yüzyıllar içerisinde tartışma konusu olmuştur. Bestecinin, eseri başlangıçta Napoleon'a ithaf etmişken, zaman içinde Napoleon kendini imparator ilan ettiğinde, büyük bir umutsuzlukla onun bir kahraman değil bir tiran olma yolunda giden bir yönetici olduğunu görerek bu ithafı sildiği söylenir.

Beethoven'ın Napoleon'a ithaf edilmek üzere bir senfoni bestelemek amacıyla mı yola çıktığı, yoksa daha sonradan gelişen hayranlığından dolayı mı böyle bir ithafa karar verdiği de tartışma konusudur. İşin ilginç yanı, Beethoven'ın ölümünden sonra hayatını kaleme alan biyograflar da kendi aralarında çelişirler bu konuda. 1838 yılında Notizen über Ludwig van Beethoven (Beethoven Üzerine Bibliyografik Notlar) adlı bir kitap yayınlayan Ferdinand Ries, Beethoven'ın, Napoleon birinci konsülken onun onuruna bir senfoni bestelemek istediğini

yazar ve kendisinin bizzat tanıdığı besteciye Napoleon'un imparator ilan edildiğini ilk söyleyen kişi olduğunu, haberi verdiğinde de Beethoven'ın büyük bir öfkeye kapıldığını yazar. Bu biyografinin hemen ardından 1840'ta bir biyografi yayımlayan Anton Schindler, 1800'lü yıllara gelinmeden, 1798'de Viyana'nın Fransa büyükelçisinin Beethoven'dan, Bonaparte'a ithaf edilmek üzere Eroica başlıklı bir senfoni bestelemesini istediğini söyler. Ancak Schindler'in yazdığı, sanatçıya bu fikrin general tarafından verildiğini aktaran hikâye dolaylı olarak duyup yazıldığından, doğruluğu tartışmalıdır.

1802'de Hoffmeister tarafından Beethoven'a, Bonaparte, Fransa ya da devrim hakkında bir sonat yazması teklif edilir. Sanatçı bu teklife çok büyük bir tepkiyle karşılık verir. Devrimin üzerinden çok zaman geçtiğini, artık böyle bir sonat yazmasının anlamı kalmadığını söyler; eğer Fransa ile ilgili olacaksa, kendisinin Fransız olmadığını ve Fransa'nın durumunun da ortada olduğunu, Bonaparte ile ilgili olacaksa, sürekli savaşlar açıp kendini imparator gibi gören Bonaparte'ın çok büyük umut vaat etmediğini söyleyen bir mektup yazar hiddetle. Ancak 1802'deki bu mektubun ardından 1803'te Eroica üzerinde çalışmaya başlar. Partisyonun ilk sayfasının üst kısmında "Bonaparte" yazarken, altında sanatçının kendi ismi yer alır.

Bu fikir değişikliğinin nedeni, 1803'e geldiğinde Napoleon Avrupa ile anlaşma yoluna gitmiş ve bu yolda bir süreliğine başarıya ulaşmış olması, Avrupa'nın sempatisini kazanmış, ayrıca o dönemde Fransa'daki devrim ideallerini bütün Avrupa'ya yayma amacıyla bir kişi olarak görülmesi olabilir; dolayısıyla Beethoven'ın fikirlerini değiştirmiş olması bu bağlamda normal karşılanır.

Eroica birinci yaratı döneminden ikinci yaratı dönemine geçiş yapıtı olması itibarıyla, Beethoven'a karakterini veren ilk yapıtlardandır. İkinci döneminin ve bestecinin tek operası olan Fidelio'nun 1805 yılında bestelendiğini görürüz. 1790'ların ikinci yarısında, Fransız Devrimi'nin etkisiyle, Fransa'da "kurtarma" konusunu ele alan operalar revaçtadır. Leonore oyunundan yola çıkılarak yazılmış bu operanın konusu da, kocasını hapisshaneden kurtarmak için erkek kılığına giren Leonore üzerine kuruludur. Leonore karakteri aslında bir anlamda toplumun özgürlüğü için kendini feda eden, hiçe sayan kahraman simgesi ile karşımıza çıkar. Aynı tür kahraman öğeleri, sanatçının bütün ikinci dönem yapıtlarında karşımıza çıkar. Eroica'da da yine bu tür öğeleri çok somut olarak buluruz.

Üçüncü senfoni, birinci ve ikinci senfonilerden müzikal olarak da yapı olarak da çok farklıdır; çok daha geniş soluklu bir biçim olarak ele alınmıştır. İlk iki senfonide Haydn ve Mozart modeli izleyen sanatçının, bu senfonide oldukça farklı bir yöne gittiğini görüyoruz. Boyutu öncekilerden çok daha büyüktür; tek bir bölümü bir Mozart senfonisi kadardır aşağı yukarı.

Senfoninin ikinci bölümü bir ölüm marşidir. Ölüm marşı, içinde kahramanlık simgesini barındıran bir öğedir. Beethoven'dan sonraki 19. yüzyıl bestecilerinin de yapıtlarında (örneğin Berlioz, Mahler) ölüm marşlarını yer yer görürüz. Ölüm marşının içinde kahramanlık öğesi barındırıldığını söylememin nedeni, tarihe baktığımızda bu marşın genellikle özel kişilerin cenazelerinde çalındığını görmemizdir. Ölüm, aynı zamanda bir tür yalnızlığı ve kendini feda etme simgesini de içinde barındırdığından, çok daha dramatik bir anlam içerir ve bir senfoni içerisinde kullanılması, bütün o öğeleri o senfoni içerisinde barındırmasına yol açar. Beethoven aşağı yukarı aynı dönemde bestelediği op. 26 piyano sonatının ikinci bölümünde de bir ölüm marşı kullanmış ve başına "bir kahramanın anısına" başlığını koymuştur, ama bu başlığını Napoleon'la doğrudan bağlantısı yoktur. Beethoven'ın bu dönemden sonraki diğer senfonilerinde aşağı yukarı aynı stil görülür; ağır bölümde minör, ağırsal bir yapı başlar. İkinci kesit tam tersi, kahramansı bir marş niteliğinde majör olarak devam eder. Bu majör-minör ilişkisi sanatçının daha sonraki senfonilerinde de karşımıza çıkar.

Senfoninin birinci bölümü, daha önce yazdığı iki senfoniden çok farklıdır; zira iki kuvvetli akorla başlar ve bu iki keskin akorun hemen ardından, hiçbir hazırlık yapılmadan ana tema girer. Daha önceki dönemlere, Haydn ve Mozart'a ve Beethoven'ın ilk iki senfonisine baktığımız zaman, ana tema öncesinde bir hazırlık kesitinin yer aldığını görürüz geleneksel olarak. Üçüncü senfoniye doğrudan ana temayla girilir; bütün bölüm aslında yavaş yavaş nüfuz eden bu yalın ana temanın bir çeşitlemesidir.

Aynı durum ikinci bölüm için de geçerlidir. Bu dramatik ölüm marşında, ölen bir kahraman değil de bir kahramanın ölüm karşısındaki hüznü sergilenir belki de. Burada, yaylıların bas partilerinde timpanilerin vuruşlarını taklid eden bir kullanım söz konusudur; timpani kullanımı yanında, bu etki yaylılarla da verilir.

Bu da esere karanlık, ağır bir ton verir. Bütün bölüm boyunca, birinci bölümde olduğu gibi ana tema çevresinde bir çeşitlendirme düşüncesi görürüz; ardından tamamen zıt bir majör kısım başlar. Bir zafer marşı niteliğindeki bu kesitin ardından, tekrar ölüm marşının teması görülür. Her tekrarda, tema değişmese bile eşlik mutlaka farklı şekilde sunulmuş ve böylece ana tema her zaman taze tutulmuştur.

Üçüncü senfoni 1803 ile 1804 arasında bestelenir ve 1806'da basılır. Bu baskıda ilk başta Beethoven'ın başlangıç sayfasına yazdığı "Bonaparte" yazısı yer almamaktadır. Zaten bütün hikâye de buradan çıkar. "Bonaparte" yerine "Eroik (kahramansı) senfoni, büyük insanın bir anısına" başlığı yazılmıştır. Bu, Napoleon'un bir şekilde kendisini imparator ilan etmesinin ardından sanatçının değişen fikirlerinin yansımasıdır.

Üçüncü bölümde bir Alman halk ezgisi yer alır. Aslında bölüm bu ezgi üzerine kurulmamış, o halk ezgisi bölümün içerisine entegre olmuştur. Kaynaklarda, Beethoven'ın bir şekilde o yıllarda Napoleon Savaşları sırasında Avusturya'da bulunan Fransız askerlerinin söylemiş olabileceği bu ezgiye bir şekilde aşına olduğu ve eserinde kullandığı söylenir.

Beethoven'ın sağlıklık durumu da değinilmesi gereken önemli bir noktadır. Sanatçı, hayatının ikinci yaratı döneminden kısa süre önce sağlıklığını fark etmeye başlamış ve duyma yetisinin azalması hayatının sonuna kadar uç noktaya ilerlemiştir, 1820'lerden itibaren artık hiç duymaz hale gelmiştir. Bu durum, Beethoven'ın zaten zor ve asi karakterini çok daha dramatik hale getirir. İkinci dönem yapıtlarında bir

anlamda kahramanlık öğelerini kullanırken bir yandan da yeni fark etmiş olduğu duyma yetisinin azalması konusu sanatçıyı derin karamsarlığa sürükler.

Üçüncü senfoninin Napoleon Bonaparte ile asıl bağlantısı son bölümde karşımıza çıkar. Son bölümde sanatçının kullandığı temaya bugün "Prometheus teması" adı verilir. Bunun nedeni, bu temanın Beethoven'ın 1890'ların sonunda bestelediği Prometheus balesinde kullandığı ezgi olmasıdır. Bu eserde kullanılan ana tema, Eroica'da da dördüncü bölümün ana teması olarak kullanılır. Bu temanın ilginç bir özelliği, temanın baş partisinin ilk etapta ana tema olarak duyurulmasıdır.

Prometheus temasının üçüncü senfonide kullanılma nedenlerinden biri de, Prometheus'un mitolojide insanlara ateşi getiren tanrı olması, dolayısıyla insanlara ışığı ve ateşin sembolize ettiği her şeyi getirmiş olmasıdır. Sanatçının senfoniye yazdığı dönemde Bonaparte'ı insanlığı kurtaran bir Prometheus olarak görmesinden dolayı, belirgin bir bağlantı söz konusudur.

Beethoven'ın birinci senfonisinden itibaren bakır ve tahta üflemelileri Mozart ve Haydn'a çok daha ön planda kullandığı görülür. Üçüncü senfoniden itibaren kendine özgü bir orkestrasyon stiline temelini oturtmuş olan sanatçı, orkestranın bütün olanaklarını kullanan bir besteci olarak 19. yüzyılda kendinden sonra gelen bestecilerin yolunu da açmıştır.

Eroica'nın, bütün bu öğelerin bir araya gelmesiyle, Beethoven'ın kendi stilini ortaya koyduğu, gerçek anlamda geliştirmiş olduğu ilk yapıtlardan biri olduğu için müzik tarihinde çok önemli bir yeri, Napoleon'la olan ilişkisinden dolayı da siyasi tarihle ilginç bağlantıları söz konusudur.